

ДУНАВСКА БАНОВИНА (1929-1941) -привредне, политичке и културне карактеристике-

Сажетак: Дунавска бановина обухватала је Банат, Бачку и Барању, већи део Срема и Шумадију. Била је друга по величини територије, трећа по броју становника и једна од три најразвијеније бановине Југославије, по степену привредне развијености, броју фабрика, стању путне и железничке мреже, броју здравствених установа, издвајањима за просвету. Док је, јужно од Дунава, становништво углавном било национално хомогено, у Банату, Бачкој и Барањи било је изразито разнолико по националној и верској структури. Бројно присуство мађарске и немачке мањине које су масовно прихватали ревизионизам, односно националсоцијализам, као владајуће доктрине матичних држава, утицало је на однос централне власти према овој бановини, а мере попут аграрне реформе и колонизације нису дале очекиване резултате у политици „национализације” југословенског севера.

Кључне речи: бановина, индустрија, пољопривреда, образовање, националне мањине, ревизионизам, националсоцијализам

Дунавска бановина обухватала је приближно 12%, односно 30.158 км² државне територије, а њених 2.387.295 житеља чинили су око 16% становништва Краљевине Југославије. После Савске, била је друга бановина по броју становника, а трећа по величини територије, иза Савске и Вардарске.¹ Заузимала је североисточни део државе, Банат, Бачку и Барању², источни Срем и целу Шумадију, Пожаревачку Мораву и Сиг. Седиште Дунавске бановине постао је Нови Сад, мада није био највећи по броју становника, нити је имао

* tomicmileva@yahoo.com

¹ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. Републички завод за статистику, www.stat.gov.rs

² Многи савременици бановине (Виктор Манакин, Федор Никић, Дака Поповић, итд) за ово подручје користе синтагму „бивша Војводина”, из уверења да је „Војводина одиграла своју националну улогу и да може часно да сиђе са историјске позорнице.” Ова становништа најлазила су на жестоке реакције интелектуалаца и политичара који су заговарали посебан положај Војводине у Краљевини Југославији.

традицију административног центра.³ Међутим, овај град је, још у Угарској, постао центар модерног српског националног, политичког и културног живота, посебно после пресељења Матице српске, 1864. године, а значај Новог Сада у очима јавности порастао је нарочито после Велике народне скупштине и присаједињења Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији. Интензиван економски, демографски и урбанистички напредак доживео је, међутим, тек када је постао административно-управно, привредно и културно средиште Дунавске бановине, што је било мотивисано потребом да се створи јако национално и државно упориште на етнички мешовитом северу земље. Број становника Новог Сада је 1931. био већи за 20.000, претежно оних који су говорили „српско-хрватским” језиком, али је, према том попису, у њему живело и више мађарског и немачког становништва него 1910. године.⁴

Према подацима из 1930. године, у Дунавској бановини је било 1.125 насеља која су бројала 494.000 домаћинстава.⁵ Око 75% становништва бавило се земљорадњом, што је разумљиво с обзиром на чињеницу да је у овој бановини било највише обрадиве, а и обрађиване земље у односу на друге крајеве. Од заната је живело око 200.000 људи, а од трговине и индустрије око 120.000.⁶

Дунавска бановина је сврставана у најразвијеније крајеве Југославије иако се њена индустрија, током прве половине двадесетих година, развијала нешто споријим темпом него у Дравској и Савској бановини и Управи града Београда. Међутим, у другој половини двадесетих, а нарочито после увођења бановинског система, овде је грађено више фабрика него у Дравској и Савској бановини, тако да је, крајем тридесетих, у Дунавској бановини било 25,71% од укупног броја фабрика у Краљевини Југославији што ју је чинило индустријски најразвијенијим подручјем у земљи.⁷

Према документацији Краљевске банске управе, 1930. године у Дунавској бановини била су регистрована укупно 1.053 индустријска предузећа, 20.023 трговачка предузећа и 34.802 занатске радње.⁸ Осам година касније, у Дунавској бановини било је 1.549 индустријских постројења, 33.236 трговачких предузећа и 37.997 занатских радњи, 86 трговачких и 112 занатских удружења, 54 аутобуска предузећа и 177 стручних школа.⁹ Крајем 1938, Дунавска бановина предњачила је по развијености прехрамбене индустрије, са 45,7% укупне производње, кључна грана била је млинарска индустрија, а спадала је у три најразвијеније бановине и по броју занатских радњи и електричних централа.¹⁰

³ Почетком тридесетих година, Суботица је, са приближно 100.000 становника, била највећи град у Дунавској бановини.

⁴ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921 и 31. марта 1931; Историјски архив Новог Сада, Фонд 150, Градско поглаварство Нови Сад, 9327-1919.

⁵ Виктор Манакин, Бановина Дунавска-општи преглед, Алманах Краљевине Југославије, Загреб, 1931, стр. 1.

⁶ Славко Станић, Привреда Војводине, приказ њене структуре и њеног привредног развоја, Нови Сад, 1939, стр. 118.

⁷ Стеван Куколеча, Индустрија Југославије 1918-1938, Београд, 1941. стр. 65.

⁸ АВ, Ф 126, II-29.628/1930.

⁹ Привредна структура Дунавске бановине - АВ, Ф 126, VIII, АЈ 5496.

¹⁰ АВ, Ф 126, VIII-21217/1938.

По степену развоја железничке мреже, Банат, Бачка и Барања су 1929. били први у земљи, а у Дунавској бановини, уз Савску и Дравску, била је најразвијенија и путна мрежа. Због тога су улагања у саобраћајну инфраструктуру, којом би Војводина била функционалније повезана са централним деловима југословенске државе, била мања него у крајевима где је она била неразвијенија или разорена у рату.¹¹ Судајући према подацима о буџету Краљевске банске управе, у читавом периоду бановине највише се издвајало управо за послове у надлежности Техничког одељења које је, између осталог, било надлежно за градњу путева, мостова и других инфраструктурних објеката. У овом периоду је, између осталог, изграђен аутопут Суботица–Нови Сад–Београд, велики друмски мост на Дунаву, два друмско-железничка моста на Сави и Тиси, а 1930. уведен је аутобуски саобраћај.¹²

Крајем те године, Дунавска бановина је имала 157 банака, 120 штедно–кредитних задруга и 5 самоуправних обласних штедионица, односно 25% свих финансијских институција у земљи, изузимајући банке са седиштем у Београду.

Увођење шестојануарске диктатуре се временски поклопило са великом економском кризом чије су се последице у великој мери осетиле посебно у пољопривредним подручјима какво је била Дунавска бановина. Осим последица кризе, на сиромашење и презадуженост пољопривредног становништва утицало је и увођење механизације, али и неповољан однос домаћег и страног капитала, уложеног у привреду.¹³ Зато је једно од најважнијих економских, али и политичких и националних питања, на подручју бановине, била аграрна реформа, а упоредо са њом и колонизација, пре свега добровољаца и војника из Првог светског рата, оптаната и избеглица. Њиховим насељавањем у непосредном суседству немачког и мађарског живља, поготово у граничном појасу, власти су намеравале да успоставе националну равнотежу у етнички мешовитом, а политички осетљивом подручју. Током колонизације, у Војводини је било основано 130 нових насеља, у Бачкој 64, у Банату 42 и у Срему 24.¹⁴

С обзиром на разорне последице економске кризе на аграрна подручја, али и недостатак адекватне државне стратегије у пољопривреди, ове мере нису дале очекиване резултате. Ситни земљорадници и колонисти били су приморани да продају земљу управо онима од којих је она аграрном реформом одузета,

¹¹ Крајем 30-тих, од 11.000 км железничке мреже, у Дунавској бановини налазило се око 2.500 км, а кроз њу је пролазила и једна четвртина укупне дужине сувоземних путева (око 6.000 км). АВ, Ф 126, VIII, АЈ 5496

¹² Током 1931. године, у Дунавској бановини изграђена су 23 нова моста, 9 водовода, 69 основних школа, 19 зграда у државној и бановинској својини, поправљено 523 км путева, итд. Исто; АВ Ф 126, VIII-4258/1937

¹³ „Трговина и индустрија данас је релативно још мање у српским рукама него што је била пре рата”, пише Милан Петровић 1927. Стране фирме из Аустрије, Мађарске и Румуније су основале на територији Војводине „самосталне фирме, филијале или експозитуре. На тај се начин нарочито индустрија у појединим градовима Војводине развила, али она је сва у страним рукама.” „Српски ратар” је престао да купује земљу, потрошио је своју готовину и „опет се почео задуживати.”

(За национални карактер Војводине, Летопис Матице српске, књ. 314, св. 2/1927)

¹⁴ Никола Гаћеша, Општа обележја аграрне реформе и колонизације у Војводини између два светска рата, ЛИЧ, 3-4/1973, стр. 171-180.

па су припадници немачке мањине интензивно откупљивали земљу од осиромашених, претежно српских сељака и то новцем немачке владе.¹⁵ У покушају да то спречи, влада Милана Стојадиновића је 1938/39. донела две уредбе којима је, у делу бановине, ограничила продају непокретне имовине, а њено стицање условила дозволом војних власти. Обе уредбе су, у септембру 1940. укинуте, али се, у новосадској јавности, навелико говорило о „националној опасности”, а у Краљевској банској управи Дунавске бановине разматрала могућност нове планске колонизације Бачке и Баната.¹⁶

Осим територија Аустроугарске монархије, Краљевина СХС је наследила и њено вишенационално становништво, односно демографску структуру која је, посебно на простору Дунавске бановине, била последица историјских, етничких и политичких процеса до 1918. године, пре свега великих колонизационих подухвата аустријске и угарске власти у 18. и 19. веку.¹⁷ Бројно присуство мађарске и немачке мањине, „бивших господара са севера,”¹⁸ постало је прворазредно политичко питање, потенцирано тиме што је управо матична држава најбројније националне мањине, у читавом међуратном периоду, водила ревизионистичку политику и показивала отворене аспирације према територији коју је сматрала својим „јужним крајем.”¹⁹

Од близу 468.000 Мађара који су, после Првог светског рата, остали на подручју Краљевине СХС, у Дунавској бановини живело је више од 378.000 и то северно од Саве и Дунава, у Бачкој и Банату, а у двадесет две општине чинили су апсолутну већину. Положај мађарске националне мањине директно је зависио од политичких прилика у земљи, али, бар у подједнакој мери и од међудржавних односа Југославије и Мађарске, па су све противречности тих процеса утицале на њихов третман и свакодневни живот. Они су, заједно са Немцима, чинили готово половину становништва Баната, Бачке и Барање, па је ова тесна већина словенског живља била стални узрок забринутости власти која је процењивала да се некада владајућа нација тешко мири са својим новим положајем и зато споро и невољно уклапа у политичке и економске оквире нове државе.

¹⁵ У допису, упућеном 1938. године, генералном управнику Штедионице Дунавске бановине, бан му преноси „поуздану информацију” да је немачка влада ставила на располагање 300 милиона динара „Немачком путничком уреду” у Београду, за куповину земље, „највише у Банату, Бачкој, Барањи и Словенији.” У одговору Штедионице на поменути допис, наводи се да „смо од ослобођења изгубили преко 30.000 јутара земље.”

АВ, Ф 126, Кабинет бана, кутија 11, пов. 170/1938; пов. 203/1938.

¹⁶ АВ, Ф 126, Кабинет бана, кутија 11, пов. 5/1939.

¹⁷ Приближно 57% становника Дунавске бановине наводило је као матерњи језик српско-хрватски, 18, 29% мађарски, 16,33% немачки, 3, 78% румунски, 2, 89% чешки и словачки, 0,79% руски и русински, 0, 38% словеначки и 0, 64 % остале језике. Према вероисповести, било је 54, 94% православних, 35, 38% католика, 7, 94% евангелика, 0, 92% Јевреја, 0, 64% гркокатолика, 0, 1% муслимана и 0, 08% осталих вероисповести. В. Манакин, наведено дело, стр. 1.

¹⁸ Дака Поповић, Војводина после уједињења, Рукописно одељење Матиче српске, М 7528, стр.3.

¹⁹ Већ 1921. године, у мађарском Министарству унутрашњих послова постојала су „званична одељења за иреденту (Felvidek, Erdely, Vacska)”. Реч је о мађарским називима за територије које су Версајским уговором припале Чехословачкој, Румунији и Краљевини СХС.

Вук Винавер, Југославија и Мађарска, 1918-1933, Београд, 1971. стр. 165.

Припадници мађарске националне мањине, као потенцијални оптанти, ни после потписивања Тријанонског мировног уговора нису изједначени у политичким и грађанским правима са осталим етничким групама, па им је ускраћено и учешће на изборима 1920. године. Осим тога, Мађари и Немци били су искључени из аграрне реформе, што је додатно отежало њихов економски положај, с обзиром на то да се око 70% мађарског живља у Војводини бавило пољопривредом. Обема нацијама ограничавана је могућност рада у државној служби, одредбама о датуму настањивања и познавању службеног језика, што је омогућило властима да постепено смањују њихов број у администрацији, користећи као додатни аргумент често осведочену нелојалност новој држави. У септембру 1922, Мађари су се политички организовали, оснивајући своју странку, али је она привремено забрањена 1924. због „веза са ревизионистичким покретом у Мађарској и деловања противно интересима државе” и то на основу одредби још важећег мађарског закона о зборовима и удружењима из 1879. године.²⁰ Странка је легали-зована исте године, сменом Пашићеве владе, а после Шестојануарске диктатуре њен рад више није обновљен.

Страх југословенских власти од ревизионизма Будимпеште и интензивно интересовање за расположење мађарске мањине, очигледни су у полицијским извештајима Краљевске банске управе. Предстојништво градске полиције у Суботици пише почетком 1930. године да су „Мађари у својој нутрини стварно нерасположени према нашој националној држави, али то своје нерасположење не показују јавно, него се држе повучено и са великим интересовањем прате развој вањских догађаја, од којих свакако очекују извесне промене.”²¹ У извештају среског начелника из Бачке Тополе наводи се да су „неки грађани мађарске народности ширили алармантне вести о скорашњем доласку мађарске војске и заузимању подручја Војводине све до Новог Сада.”²² Из Хоргоша јављају да је пронађена карта „Велике Мађарске”, и да су учествовали „кордонопреступи”, односно илегални преласци границе.²³ О томе у којој се мери ревизионизам доживљавао као претња у то време, сведочи податак да су у Темерину власти забраниле одржавање игранке у Гимназијском дому, сматрајући да би се том приликом „испољавала мађарска музика и игре и потпиривао мађарски дух.”²⁴

Чести гранични инциденти, у којима је било и жртава, пружање уточишта усташкој емиграцији и мађарска тужба против Југославије Друштву народа погоршали су међудржавне односе, али и положај мађарске националне мањине, нарочито после убиства краља Александра.²⁵ До привременог побољшања је дошло услед намере Милана Стојадиновића да окупи националне

²⁰ Шандор Месарош, Положај Мађара у Југославији 1918-1929, Нови Сад, 1981, стр. 156.

²¹ АВ, Ф 126, II-76851/930.

²² АВ, Ф 126, II-пов. бр. 253/1933.

²³ АВ, Ф 126, II-21144/930

²⁴ АВ, Ф 126, II-76851/930

²⁵ 1934. године забрањена су мађарска просветна и културна друштва у Суботици, Великом Бечкереку и Сенти, са образложењем да имају политичке амбиције и да раде по упутствима Ревизионистичке лиге. АВ, Ф 126, II-2833/1934.

мањине у процесу формирања Југословенске радикалне заједнице и спољно-политичких прилика на које су све више утицали Берлин и Рим, што је упућивало Београд на сарадњу са Будимпештом. Влада је спровела неке економске и социјалне мере, као што су додељивање бесплатних плацева, пензије за отпуштене из државне службе, брже и једноставније стицање држављанства. Укинута је Уредба о испитивању порекла имена и поново одобрен рад неких културних удружења. Међутим, фактички крах Версајског система охрабрио је припаднике мађарске и немачке националне мањине, а додатно забринуо југословенску власт и појачао њену пажњу према „несловенима”. Министарство унутрашњих послова је крајем септембра 1938. године оценило да „мађарска мањина очекује решење мањинског питања као у Чехословачкој. Међу њима влада уверење да ће плебисцит бити одређен за територију Дунавске бановине, за Барању и Бачку до Канала краља Петра и да ће после плебисцита ти крајеви бити присаједињени Мађарској.”²⁶

Према попису из 1921. године, 505.790 Немаца представљало је најбројнију националну мањину у Краљевини СХС, а више од 316.000 живело је у Банату, Бачкој и Барањи.²⁷ Већ 1919, они оснивају своја привредна и културна удружења, захваљујући толерантнијем ставу југословенске власти која је настојала да придобије немачку мањину како би ојачала фронт према Мађарима.²⁸ Будући да је немачка интелектуална и економска елита, у другој половини 19. века, у значајној мери била мађаризирана, у новим околностима долази до њихове својеврсне етничке ревитализације, истицања припадности немачком народу, јачања веза са матичном државом. Тај процес „самоосвешћивања” биће погодно тло за идеологију националсоцијализма коју ће, средином тридесетих година, преко Културбунда, пропагирати млади људи који су се школовали у Немачкој и Аустрији. После доласка националсоцијалиста на власт, немачко становништво ће дефинитивно ући у фазу особене националне интеграције, уз једва приметну мањину која је испољавала лојалност југословенској држави.

Немачка мањина је 1922. основала политичку странку која је прагматично покушавала да подршком влади обезбеди остварење својих захтева, проценивши да их може остварити само погодбом са водећим политичким снагама у земљи. Завођењем Шестојануарске диктатуре, забрањена је Немачка странка и рад Културбунда, али је већ 1930. поново обновљен.²⁹ Немци су на изборима учествовали као кандидати на владиним листама, пружајући јој условну подршку, а заузврат су добили низ концесија, посебно у области образовања.

²⁶ Музеј Војводине, АЗ, МФ, Документа бивше југословенске војске Ф-11, 20428, фк 349.

²⁷ Дефинитивни резултати пописа становништва 31. јануара 1921 и 31. марта 1931, Републички завод за статистику, www.stat.gov.rs

²⁸ У Великом Бечкерку је 1919. основано Немачко привредно и културно друштво, а у Новом Саду Немачко-швапски клуб. Годину дана касније снована је централна организација Швапско-немачки културни савез (Kulturbund).

²⁹ Културбунд је први пут забрањен 1924, са образложењем да његова делатност превазилази културно-просветне циљеве, али је та забрана ускоро укинута делимично, а 1927. потпуно.

Упркос томе, националсоцијалистичка идеологија је, преко тзв. Обновитељског покрета, крајем 30-тих, постала доминантна међу немачком мањином.³⁰ Културбунду је препуштено решавање националних, социјалних, привредних и културних питања, под све очигледнијим утицајем политике Трећег рајха. Средином 1938, бан Дунавске бановине обавестио је Министарски савет да је, на подручју „Војводине”, дошло до „опадања национал-социјалистичке идеологије”, услед „енергичног поступања управних власти”³¹, али је, истовремено, Главно државно тужилаштво забранило издање листа „Дан” од 25. маја, у коме је објављен текст под насловом „Све живља агитација међу нашим Немцима за Културбунд.” У тексту је, између осталог, наведен податак да у Банату, Бачкој, Барањи и Срему постоји 160 органи-зација Културбунда, док их је, 1931, било свега 24.³²

Будући да су се кључни захтеви националних мањина односили на заштиту националног идентитета у области образовања и културе, југословенске просветне власти имале су тежак задатак да изврше унификацију образовања на читавој државној територији, а да не изазову отпор мањина, поготово најбројнијих, попут Немаца и Мађара. Просветне прилике у Дунавској бановини, с једне стране, биле су одређене њеним вишенационалним саставом, геополитичким поло-жајем и неповољним историјским наслеђем, а са друге, настојањем власти да се просвета инструментализује у процесу југословенске националне и државне интеграције и паралелним интегративним процесима појединих националних мањина.

Укупан број ученика који су похађали основне школе у Дунавској бановини, за непуну деценију порастао је за близу 40.000, тако да је, почетком 1940, њихов број износио 241.201.³³ У периоду од 1930-1938, у зидање школа у Дунавској бановини из државног буџета издвојено је око 2,6 милиона динара, што је било сразмерно величини и броју становника ове области. На основу извештаја среских начелника и школских управа, може се закључити да су, од 1918. до 1938. државни и бановински издаци за просвету значајно порасли, да су у том периоду основане 32 нове школске општине, 93 основне и више народне школе.³⁴ Па ипак, број школа је још увек био недовољан, као и средства за опремање постојећих, а посебан проблем представљала је чињеница да је велики број школских зграда био у власништву црквених општина којима је Банска управа плаћала закуп.

³⁰ АВ, Ф 126, Кабинет бана, кутија 10, пов. 67/938, 71/938, 78/938, 81/938.

³¹ АВ, Ф 126, КБ, кутија 11, пов. 92/1938, 93/1938.

Једно од тих „поступања” била је и забрана Краљевске банске управе да се државна химна пева на немачком језику. - АВ II- 3175/1938.

³² АВ, Ф 126, КБ, кутија 11, пов. 139/1938.

³³ 1931, у основне школе било је уписано 203.975 ученика.

Биљана Шимуновић Бешлин, Просветна политика у Дунавској бановини (1929 – 1941), Нови Сад, 2007. стр. 281; Павле Јефтић, Просветне прилике на територији Дунавске бановине, Летопис МС, 329/1931, стр. 252.

³⁴ Експозе начелника Просветног одељења Милана Миличића на заседању Банског већа Дунавске бановине, Културно-привредни преглед, Нови Сад, 1937-1941, стр. 72-78.

Осим стандардних образовних установа, у Дунавској бановини постојало је укупно 49 одбора за народно просвећивање, 854 школске књижнице и 279 читаоница, а издвајала је више средстава за народно просвећивање од свих других бановина, примера ради, 70 пута више него Врбаска. Значајну улогу у образовању одраслих имало је и 18 народних универзитета. Број неписмених је, са 40%, колико их је било 1918, спао на 18%, а школовало се 88% деце.³⁵

Право на образовање на свом језику имали су Немци, Мађари, Румуни, Словаци и Русини, док се, у анализама из тог периода, Срби, Хрвати и Словенци третирају као Југословени, а званични, „државни” језик је српско-хрватски. На територији Дунавске бановине, 1931. године, било је 235 забавишта, од којих 81 за припаднике националних мањина. У 1.276 основних школа, настава се одвијала на мањинским језицима у 1.302 одељења, од којих у више од хиљаду на немачком и мађарском.³⁶ Од укупно 3.389 ученика у 29 грађанских школа, више од половине су били припадници мањина, претежно Немци и Мађари, а постојале су и две приватне грађанске школе, од којих је једну финан-сирала Римокатоличка црква. На простору Бановине, радиле су и 24 државне и 2 приватне гимназије и три руска института, пет учитељских школа, четири трговачке академије, трговачка школа и Правни факултет у Суботици. Почетком 1930. године, Одељење за трговину, индустрију и занатство Краљевске банске управе Дунавске бановине избројало је под својом надлежношћу 143 установе за стицање стручног трговачког, занатског и индустријског образовања.³⁷

Одустајањем од праксе анализе презимена приликом уписа детета у школу³⁸ влада је признала немачкој мањини право слободног уписа деце у у немачка одељења, а већ 1932. године на територији Дунавске бановине постојало је 116 основних школа у којима се настава одвијала на немачком језику, а похађало их је 34.958 ученика.

Школске 1939/40. године, на простору Дунавске бановине постојале су 244 школе, односно 747 одељења са немачким наставним језиком, као и 20 забавишта. У њима се школовало укупно преко 40.000 деце и радило укупно 857 наставника, од којих је 726 било из редова немачке мањине. Министарство просвете је одобрило оснивање Пуне немачке приватне гимназије у Новом Врбасу септембра 1940. године, а одмах потом и Ниже немачке гимназије у Апатину. Осим ових, Министарство пољопривреде је дало дозволу за отварање немачке пољопривредне школе у Футогу. Просветне власти су, ипак, протестовале против отварања приватних гимназија на немачком језику, указујући

³⁵ Павле Јефтић, наведено дело, стр. 260-261.

³⁶ Извештај Просветног одељења банске управе Дунавске бановине - АВ, Ф 126, пов. IV, бр. 1035/1937.

³⁷ АВ, Ф 126, II-29628/1930.

³⁸ Паралелно са подржављењем школских установа, уведено је правило тзв. анализе имена којим се националност детета процењивала према националности оца или деде. Ова процена била је у надлежности школских управитеља, а у спорним случајевима пресуђивало је уверење среских или окружних начелника.

Биљана Шимуновић Бешлин, наведено дело, стр. 189.

државним и бановинским органима да у њима уче-ници носе нацистичке амблеме и униформе, као и на националсоција-листичку идеологију у школском програму.³⁹

За разлику од немачке националне мањине, која је за време трајања диктатуре добила одређене повластице, супротне одредбама школског законодавства, мађарска мањина је могла да рачуна само на оно што је било прописано законима.⁴⁰ Ученицима са немађарским презименима било је ускраћено право да се упишу у мађарска одељења, пензионисањем и премештајима смањен је мађарски учитељски кадар, а највеће незадовољство Мађара изазвала је одлука власти да укину више разреде гимназија у Сенти и Србобрану. И после тако стриктне примене одредби просветних закона, у Дунавској бановини је радило 528 мађарских одељења, у којима је 391 мађарски учитељ и наставник држао наставу за укупно 29.319 ученика.⁴¹ Почетком 1939. године на простору Дунавске бановине постојала су 452 мађарска одељења у 185 школа које је похађало 27.513 ученика. У овим одељењима су радила 442 учитеља мађарске националности. Школске 1940/41. године настава се одвијала и у мађарским гимназијама у Суботици, Сенти и у пет разреда Мушке учитељске школе у Београду.

Наставу на румунском језику, школске 1939/40. године, на територији Дунавске бановине, похађало је 4.363 ђака у 81 одељењу. Крајем тридесетих година, настава се одвијала у 106 одељења на словачком језику за близу 6.000 ученика, а на русинском у 22 одељења, са 1.376 ђака.

У анализама просветних и културних прилика на подручју Дунавске бановине констатује се да су се „Немци и Мађари врло брзо снашли у улози народних мањина и да никада нису били у тој мери национално активни.” У прилог тој тврдњи наводе се подаци о броју листова и часописа на овим језицима, књижевном и научном стваралаштву, уметничкој продукцији. На подручју Дунавске бановине излазило је 111 дневних и недељних новина, од којих је близу половине било на језицима мањина, на немачком 31, на мађарском 18 и 1 на словачком језику.⁴² Хроничари друштвених прилика међу српским интелектуалцима тврдили су да су Мађари у Дунавској бановини имали више дневних листова, развијенију књижевност и драмску продукцију него у време док су живели „у својој, мађарској држави.” Свесни да процес „национализације” Војводине није у потпуности дао очекиване резултате, те да је „национални

³⁹ Љубодраг Димић, Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941, III, Београд, 1996, стр. 52 – 55.

⁴⁰ Поводом жалбе Мађарске странке на укидање неких гимназија у којима се настава одвијала на мађарском језику, Министарство просвете Краљевине СХС известило је Друштво народа да школске 1922/23 ради пет гимназија (у Новом Саду, Суботици, Великом Бечкереку, Сомбору и Сенти) и десетак грађевинских школа у којима се настава за више од 3. 800 ученика одвија на мађарском језику. Основну наставу на мађарском језику, у то време, пратило је, приближно, 54.000 ђака.

Биљана Шимуновић Бешлин, наведено дело, стр. 192-193.

⁴¹ АВ, Ф 126, II-30236/1930.

⁴² Исто, стр. 262.

живаљ” и даље слабији „у мору туђинштине”,⁴³ предлагали су оснивање својеврсног „српског Културбунда.”⁴⁴ У појединим срезовима Дунавске бановине, почетком тридесетих година, постојала су само културно-просветна друштва Немаца и Мађара, а у њиховом власништву су били и сви индустријски капацитети.⁴⁵

Литература:

1. Архив Војводине, Фонд 126 - Kraljevska banska uprava Dunavske banovine
2. Музеј Војводине, Архивска збирка, MF, Dokumenta bivše jugoslo-venske vojske
3. Историјски архив Новог Сада, Фонд 150, Градско поглаварство Нови Сад
4. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Republički zavod za statistiku, www.stat.gov.rs
5. Viktor Manakin, Banovina Dunavska-opšti pregled, Almanah Kraljevine Jugoslavije, Zagreb, 1931.
6. Slavko Stanić, Privreda Voјvodine, prikaz njene strukture i njenog privrednog razvoja, Novi Sad, 1939.
7. Stevan Kukoleča, Industrija Jugoslavije 1918-1938, Beograd, 1941.
8. Milan Petrović, Za nacionalni karakter Voјvodine, Letopis Matice srpske, knj. 314, sv. 2/1927
9. Nikola Gaćeša, Opšta obeležja agrarne reforme i kolonizacije u Voјvodini između dva svetska rata, ЈИЋ, 3-4/1973
10. Daka Popović, Voјvodina posle ujedinjenja, Rukopisno odeljenje Matice srpske, M 7528
11. Vuk Vinaver, Jugoslavija i Mađarska, 1918-1933, Beograd, 1971.
12. -Šandor Mesaroš, Položaj Mađara u Jugoslaviji 1918-1929, Novi Sad, 1981.
13. Biljana Šimunović Bešlin, Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929 – 1941), Novi Sad, 2007.
14. Daka Popović, Banat, Вачка и Baranja: savremeni nacionalni, poli-tički i друштвени профили, Novi Sad, 1935.
15. Pavle Jeftić, Prosvetne prilike na teritoriji Dunavske banovine, Letopis MS, 329/1931
16. Nikola Milutinović, Za kralja i otadžbinu, Glas Matice srpske, 1. januar 1935.

THE DANUBE BANOVINА (1929-1941)

-economic, politically and cultural characteristics-

Summary: The Danube Banovina included Banat, Вачка and Baranja, major part of Srem and Šumadija. The Danube Banovina was the second largest banovina in area, the third

⁴³ Иако су „победиоци из Светског рата” Срби у Војводини, „уљуљкани срећом ослобођења и уједињења”, ходају „погнутом главом”, „на прстима”, стрепећи да својим присуством не сметају својим суседима Немцима и Мађарима који упорно и истрајно „раде на концентрацији својих позитивних конструктивних националних снага.”

Никола Милутиновић, За краља, народ и отаџбину, Глас Матице српске, 1. јануар 1935.

⁴⁴ Дака Поповић, Банат, Бачка и Барања: савремени национални, политички и друштвени профили, Нови Сад, 1935.

⁴⁵ АВ, Ф 126, П-21144/1930.

largest banovina in population and one of the three most developed banovinas in Yugoslavia in the degree of economic development, number of manufactures, road and railway networks, number of health centres, outlays for education.

While the population to the south of the Danube was mostly ethnically homogenous, in Banat, Bačka, Baranja and Srem it was outstandingly diverse in terms of ethnic and religious composition. Widespread presence of the Hungarian and German minorities which largely accepted revisionism and national socialism as the ruling doctrines of their homelands influenced the relation of the central authorities to the banovina whereas the measures such as agricultural reforms and colonization did not provide the expected effects in the policy of "nationalization" of the Yugoslav north.

Key words: banovina, industry, agriculture, education, ethnic minorities, revisionism, nationalsocialism

